

Den svenska modellen: när fack och arbetsgivare gör upp

Berättelse

I många länder finns det en lag om minimilön, alltså en lag som bestämmer den lägsta lön en arbetsgivare får betala. I Sverige är det annorlunda. Här finns det ingen sådan lag. Ändå har de flesta som arbetar en lägsta lön som de kan lita på. Hur går det till?

Svaret är kollektivavtalet. Ett kollektivavtal är en överenskommelse mellan ett fackförbund och en arbetsgivare. Avtalet bestämmer villkoren på jobbet: hur hög lönen minst ska vara, hur lång arbetstiden är, hur mycket semester man har, vilka försäkringar som gäller och hur lång uppsägningstiden är. På så sätt vet både den anställde och arbetsgivaren vad som gäller.

Ett fackförbund, som många kallar "facket", är en organisation för anställda. När många går samman blir de starkare och kan förhandla med arbetsgivaren om bättre villkor. De flesta fackförbund hör till en av tre stora centralorganisationer: LO, som ofta samlar arbetare, TCO, som ofta samlar tjänstemän, och Saco, som ofta samlar personer med högskoleutbildning. Skillnaden mellan "arbetare" och "tjänstemän" är inte alltid skarp, men man brukar säga att arbetare ofta har mer praktiska yrken, medan tjänstemän ofta arbetar på kontor.

Att fack och arbetsgivare själva kommer överens, utan att staten bestämmer lönen, kallas ofta "den svenska modellen" eller partsmodellen. Modellen är vanlig i Sverige. Enligt Medlingsinstitutet omfattades omkring 88 procent av alla anställda av kollektivavtal år 2024, vilket motsvarade ungefär 4 miljoner anställda. I offentlig sektor, alltså hos staten, kommunerna och regionerna, har i princip alla ett avtal. I privat sektor är siffran lite lägre, omkring 82 procent. Eftersom siffrorna ändras något varje år är det bra att alltid säga "omkring" eller "cirka" och att ange året.

Att vara med i ett fack är frivilligt. Den som vill vara medlem betalar en avgift och kan i gengäld få råd och hjälp om det blir problem på jobbet, till exempel vid en uppsägning eller en tvist om lön. Det är viktigt att veta att facket inte är samma sak som a-kassan. A-kassan ger pengar om man blir arbetslös, medan facket hjälper en medan man fortfarande arbetar. Det är också bra att veta att kollektivavtalet kan gälla även den som inte är medlem, om arbetsplatsen har ett avtal.

År 2024 var ungefär 66 procent av de anställda medlemmar i ett fack, vilket är högt jämfört med många andra länder. Samtidigt har medlemskapet minskat över tid. Enligt äldre uppgifter var omkring 85 procent av arbetarna med i facket i början av 1990-talet, men andelen har sjunkit sedan dess.

Ordlista

ORD	FÖRKLARING
minimilön	lägsta tillåtna lön, ofta bestämd i lag i andra länder

ORD	FÖRKLARING
kollektivavtal	ett avtal om lön och villkor mellan fack och arbetsgivare
villkor	de regler och förhållanden som gäller, t.ex. på ett jobb
organisation	en grupp människor som arbetar tillsammans mot ett mål
förhandla	prata med någon för att komma överens, t.ex. om lön
tjänsteman	en person som ofta arbetar på kontor
offentlig sektor	stat, kommuner och regioner
privat sektor	företag som inte ägs av staten eller kommunen
frivillig	något man får välja själv; man måste inte
a-kassa	en kassa som ger pengar om man blir arbetslös
tvist	när två parter är oense och inte kommer överens

Läsförståelsefrågor

1. Hur bestäms den lägsta lönen i Sverige enligt texten?
 1. Genom en särskild lag om minimilön.
 2. Genom kollektivavtal mellan fack och arbetsgivare.
 3. Genom att staten varje år bestämmer en lägsta lön.
2. Vad menas med “den svenska modellen”?
 1. Att staten bestämmer alla löner i landet.
 2. Att fack och arbetsgivare själva förhandlar fram lön och villkor.
 3. Att alla måste vara med i ett fack.
3. Vad är skillnaden mellan facket och a-kassan enligt texten?
 1. De är två ord för exakt samma sak.
 2. Facket hjälper en medan man arbetar, a-kassan ger pengar om man blir arbetslös.
 3. A-kassan förhandlar om lön och facket betalar ut pension.
4. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 1. I offentlig sektor har i princip alla anställda ett kollektivavtal.
 2. Alla anställda i Sverige måste enligt lag vara med i ett fack.
 3. Kollektivavtal kan handla om lön, arbetstid och semester.
5. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 1. Andelen arbetare som är med i facket har minskat sedan 1990-talet.
 2. Kollektivavtalet gäller bara den som är medlem i facket.
 3. LO, TCO och Saco är tre stora centralorganisationer.
6. Texten skriver “omkring 88 procent” och anger året. Varför skriver texten så i stället för en exakt siffra?
7. Varför kan det vara bra att vara medlem i ett fack? Svara med stöd i texten.
8. Texten säger att skillnaden mellan “arbetare” och “tjänstemän” “inte alltid är skarp”. Vad tror du att texten menar med det?

Diskussionsfrågor

- Finns det fackföreningar i landet där du kommer ifrån? Hur fungerar de, och vem bestämmer lönen?
- Texten säger att medlemskap i facket är frivilligt. Vilka fördelar och nackdelar kan det finnas med att vara med?
- Vad tycker du om “den svenska modellen”, där fack och arbetsgivare själva kommer överens i stället för staten? Vad kan vara bra och mindre bra med det?

- **Skriv (5 meningar):** Beskriv vad som är viktigt för dig på ett jobb. Tänk på lön, arbetstid, semester och trygghet, och förklara varför just dessa saker är viktiga för dig.